

Mrázek, Roman

[Lomtev, T.P. Очерки по историческому синтаксису русского языка]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1958, vol. 7, iss. A6, pp. 139-143

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101467>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Často je původní funkce citoslovná ještě zřetelná. — Spojka *lecz* (str. 441) nabyla odporovacího významu až v XVI. stol. (podobně jako čes. *leč*); v citovaném dokladu z XV. stol. má ve spojení s *albo* zřetelně význam vylučovací „ať — nebo“: *lecz rycerz albo panosza, czci żeńska twarz ...* — V *alibo* nevidíme spojení spojky *a*, tázací partikule *li* a part. *bo*; jde zde jistě o *ali* + *bo* a o složení starší než je ustálení tázací funkce *li*. — Spojka *lubo* vyjadřovala původně jen spojení s významem libovlnosti („ať — nebo“); teprve později pronikala i do spojení čistě vylučovacích („bud — nebo“) — a pak ji nebylo nutno vždy opakovat u všech spojených vět. (Stejně tomu bylo i v platnosti členské spojky v několikanásobných větných členech. O těch se v mluvnici vůbec nemluví.) — U spojkových vět obsahových (zde jsou rozděleny mezi věty podmětové, předmětové a přívlastkové) by měly být odděleny věty oznamovací od rozkazovacích a práci. Věty typu *nie wiem, by gryflowe były gdzie na świecie* (obsahová věta oznamovací, vyjadřující popřené sdělení); *mnimają oni, by to był najwiętszy rozum* (obs. věta oznam., vyjadřující domněnku, obyčejně nepravdivou) a *patrzaj, by ty pirwey w misę nie sięgał* (obs. věta rozkazovací) se mezi sebou liší významem i dalšími osudy. — Poměr relativ *jen/że/, co/ż/* a *ktory* by vystoupil plastičtěji, kdyby byly přesně odlišeny věty přívlastkové od podmětových a předmětových (nebo lépe adjektivní od substantivních), na př.: *uzrzemy to dziecie, ktoreż nam aniol powiedział* × *ize ktoryc czlowiek wierzy, ten ci będzie wezwan* (str. 461). V druhém z uvedených typů se zrodila relativa z interrogativ a odtud se rozšířila na místo starého relativu demonstrativního původu.¹⁶ — Mezi spojkovými větami přívlastkovými se ocitly věty velice různorodé; jsou mezi nimi i věty účinkové (srov. zejména doklad na *jakoby*, str. 466).

Není nutno hromadit další připomínky. V historickém zpracování souvětí jsme teprve na začátku, a autoři neměli v recenované knize ani možnost, ani dosti místa, aby je mohli zpracovat podrobněji. Také osvětlení srovnávací je úkolem dalšího bádání. Několik poznámek o pravděpodobném českém vlivu naznačuje, že bude nutno především objasnit poměr stavby souvětí v obou jazycích; shody jsou v mnoha případech překvapující. Ale nesmíme v tom hledat jen přímý vliv nebo přejetí — mnohde jde jistě jen o paralelní vývoj, k jehož usměrnění přispěl vedle blízké příbuznosti obou jazyků i jejich dlouhotrvající těsný kontakt.

Kniha je doplněna bibliografií základních prací o polské historické mluvnici a podrobným slovním rejstříkem.

Máme-li recenované dílo hodnotit jako celek, musíme opakovat to, co jsme řekli na začátku: že je to příručka, která zaujímá přední místo mezi novými histor. mluvnicemi slovanských jazyků. Lze jí vytknout nedostatek zřetele k systémové povaze změn a atomisující výklad jednotlivých jevů, v některých částech pak příliš popisný charakter, ale na druhé straně je nutno vyzvednout bohatý materiál, jasně formulované výklady a přehlednost. Proto jistě splní velmi dobře své poslání vysokoškolské učebnice a navíc vytváří i jeden z předpokladů k vypracování velké vědecké historické mluvnice polštiny. Ta ovšem bude musit být založena v daleko větší míře na výsledcích srovnávacího studia. Nedostatek srovnávacího zřetele se zatím neblaze projevuje ve všech historických mluvnicích jednotlivých slovanských jazyků.

Jaroslav Bauer

T. P. Lomtew: *Очерки по историческому синтаксису русского языка*, Moskva 1956, изд. Московского университета, 596 s.

Otázkám historického vývoje ruštiny věnuje se v sovětské jazykovědě v poslední době soustředěná pozornost. Vedle monografií objevily se zejména syntetické práce L. P. Jakubinského, P. J. Černycha, P. S. Kuzněcova, A. I. Jefimova, avšak ty jsou zaměřeny buď výlučně nebo převážně na tvarosloví, případně si všimají spíše vnějších dějin jazyka. Vypracování soustavné historické skladby zůstává zde dosud úkolem přístích let, přestože pro jeho realizaci byly už zásluhou prací A. A. Potěbni, A. I. Sobolevského, A. A. Šachmatova, V. V. Vinogradova, L. A. Bulachovského, S. P. Obnorského, V. I. Borkovského a jiných vytvořeny základní předpoklady. Proto je tím více nutno uvítat obsáhlé dílo prof. Timofeje Petroviče Lomtěva, které podstatným způsobem přispívá k poznání historické ruské syntaxe. Ani ono nezpracovává ovšem vývoj ruského syntaktického systému v úplnosti, nýbrž má charakter vybraných kapitol. Autor se zaměřil na několik oblastí skladby, které pokládal za zvláště důležité, protože se tu změny v užívání výrazových prostředků projevily nejvýrazněji. Jsou to tyto tematické okruhy: 1. neslovesné věty jmenné, dvoučlenné (otázka klázení spony a osobních zájmen ve funkci podmětu), 2. funkce závislého infinitivu, 3. tvary a funkce predikativního substantiva a adjektiva (se zvláštním zřetelem k šíření instrumen-

¹⁶ Srov. výklad Trávníčkův, *Skladba*, Hist. mluvnice čes. III, 105 n.; pro polštinu srov. Sborník prací fil. fak. Brno 1957, A 5, 125—127.

tálu), 4. predikativní užití participií, 5. ústup bezpředložkových pádů a šíření pádů předložkových u sloves, 6. způsoby rozvíjení jména, 7. souvětí. Uvedené thematické okruhy jsou rozvrženy do čtrnácti kapitol, z nichž některé spolu tedy těsně souvisí nebo na sebe navazují, jiné nikoli. Svému dílu předeslal dosti rozsáhlý úvod, kde vysvětluje své stanovisko k předmětu skladby a k tomu, jak je třeba chápat historické změny ve fungování syntaktických prostředků. Vcelku se mu podařilo vtisknout *Studii* jednoduše konceptci a smelit tak jednotlivé kapitoly v poměrně ústrojný celek.

T. P. Lomtěv, známý též jako odborník v běloruštině, navazuje v recenzované knize na svou dřívější práci¹ z r. 1954, ponechává i thematické okruhy tam stručně zpracované v podstatě beze změn, jen je rozvádí do mnohem většího rozsahu, hlavně po stránce materiálové. Obě práce vznikly na základě přednášek, které konal na moskevské universitě. Autor proto pojal i své *Studie* jako studijní vysokoškolskou příručku (tedy nikoli jako učebnici ve vlastním slova smyslu a ani ne jako práci, která si činí nároky na úzce specializované vědecké poslání). Tím je dáno celkové zpracování látky i metodická základna výkladů, proniknutá všude snahou o přístupnost a o nezatěžování zbytečnými teoretickými úvahami. Přesto bychom místy čekali větší přesnost a důslednost v obvyklém způsobu citací pramenů a bibliografie, a vůbec bohatější odkazy na literaturu, i neruskou. Ale i tak znamená Lomtěvova práce pro základní orientaci čtenáře v dané problematice a v jejím hojném doložení staroruským materiálem velmi mnoho.

Studie z historické skladby ruštiny jsou cenné především jako práce materiálová. Autor shromáždil rozsáhlý vlastní materiál a doplnil jej ještě podle potřeby materiálem přejatým. Sebrané doklady inventarisuje a popisuje podle funkcí ve zdokonalujícím se syntaktickém systému. Konstatuje vždy jako výchozí danost existenci jistého repertoáru syntaktických prostředků na počátku písemného období ruštiny a sleduje jejich výskyt, konkurenci, šíření nebo ústup v dalším průběhu vývoje jazyka. Výklady významové podává jen potud, pokud jsou dané významy patrné ze samého staroruského materiálu; východiskem a cílem těchto výkladů je mu přitom vždy spíše situace v současném jazyce než situace v předpísemném období. Tato přísně deskriptivní, „positivistická“ metoda má své klady a není za současného stavu bádání neoprávněna, avšak není jistě definitivní a nemůže ani plně uspokojit. Pouhé registrování prostředků, jejich frekvence a vzájemných vztahů, bez snahy proniknout hlouběji do minulosti, blíže ke genetickým kořenům těchto prostředků, znamená, že se leckde nepostihuje jejich vlastní podstata, že jejich skutečná platnost v historické době zůstává neozřejmena. Jestliže se na př. Trávníčkova historická skladba češtiny² vyznačuje spíše až přemírou smělých genetických výkladů, je pro práci Lomtěvovu příznačný jejich takřka naprostý nedostatek. Dobrat se pravděpodobně původní významově funkční podstaty různých syntaktických kategorií není ovšem možné na základě zkoumání jednoho jazyka izolovaně vzatého; to je možno učinit pouze za použití hledisek srovnávacích, avšak v Lomtěvově práci jsou uplatněna ve velmi omezeném měřítku a dostávají se jen málokdy za hranice východoslovanských jazyků. A přece by promítnutí situace doložené ruskými památkami do širších souvislostí bylo tu a tam velice prospěšné; umožnilo by na př. lépe zvážit velký význam nominálních vět a jejich dalších osudů (zejm. ztráty větné platnosti) a podobně i vět interjekčních (v souvislosti se vznikem některých spojek, jako jsou и, а, ано, ино); ukázalo by, jak je možno mnohé konstrukce s infinitivem pochopit z jeho původní příslovečné (zřetelově-účelové) povahy; vrhlo by pronikavější světlo na některé momenty v predikativním užití participií atd. Prof. T. P. Lomtěv, třeba říci, vytěžil i tak z ruského zkoumaného materiálu maximum a zobecnění a závěry, ke kterým dospívá, jsou cenné a plodné.

Závěru, korigujících nezřídka chápání vžitě v ruské jazykovědě, je v recenzovaných *Studiích* obsažena celá řada. Autor se sice vydatně opírá o ruskou syntaktickou tradici a o výsledky dasavadního bádání, avšak neváhá odchytil se od názorů autorit všude tam, kde ho k tomu vede váha studovaných dokladů. Tak třeba nově osvětluje proces zčásti proniknuvších tvarů spony a jejich nahrazování osobními zájmeny ve funkci podmětu (str. 44 n.); přesněji stanoví významovou diferenciaci predikativního instrumentálu substantiv proti souběžnému nominativu a podobně i tří alternujících tvarů predikativních adjektiv (str. 134 n.); formuluje zákonitost týkající se mizení nedokonavých participií z funkce jmenného přísudku (str. 178 n.); zasahuje do výkladu o poměru mezi parataxi a hypotaxi správným poukazem na starobylé řazení jedné věty za druhou (str. 486 n.) a j. V jeho práci sice vcelku postrádáme výklady směřující do předhistorie ruštiny nebo usilující o důsledné názorné doložení významového přehodnocování již hotových syntaktických prostředků, avšak tento nedostatek je do značné míry vyvážen tím, že T. P. Lomtěv podává všude pečlivou a zpravidla výstižnou funkčně významovou analýsu daných prostředků v současném

¹ T. P. Lomtěv, Из истории синтаксиса русского языка, Москва 1954, str. 78.

² Srov. Fr. Trávníček, *Skladba, Historická mluvnice česká 3*, Praha 1956.

jazyce. Pozornost věnovaná současnému stavu jako výsledku historického vývoje je vskutku obdivuhodná a soustavná, ba lze tvrdit, že mnohé Lomtěvovy charakteristiky jsou po této stránce nejlepší, jaké byly dosud vůbec napsány; vedle připomenutého již rozboru funkcí predikativního nomin. // instrum. substantiv a adjektiv týká se to především poučení o užívání předložkových pádů v nejrůznějších významech (tyto partie tvoří ve svém souhrnu větší díl celé knihy). Zásluhou Lomtěvových *Studii* dostalo bádání o významosloví ruských pádů předložkových a zčásti i pádů prostých spolehlivou a diachronicky založenou základnu.

Badatelských výsledků neruských syntaktiků, pokud mají tyto výsledky širší platnost, bylo v recenovaném díle využito vcelku jen velmi málo. Nelze se v této souvislosti nezmínit o tom, že ruští jazykozpytci, informovaní jinak poměrně dobře o literatuře neslovanské, zanedbávají pohříchu odbornou literaturu jinოსловanskou, zvláště českou, ač zření k staré češtině, staré ruštině a staroslověnině musí být základem historické skladby kteréhokoli slovanského jazyka. Není pochyb o tom, že by seznámení na př. s objevnými myšlenkami Jos. Zubatého, B. Havránka, Fr. Trávníčka a jiných mělo příznivý vliv na historické zkoumání ruské syntaxe a že by mu otevřelo další perspektivy.

T. P. Lomtěv při své registraci a popisu syntaktických prostředků v jejich historické proměnlivosti dospívá vždy nakonec ke konfrontaci se současným jazykem spisovným a zčásti i s dialekty. Zření k nářečím — třeba se na ně neklade zvlášť velký důraz — je mu často oporou i při stanovení dřívější stylistické platnosti syntaktických prostředků, jejich domácího nebo esl. původu, knižního nebo hovorového rázu. Problém stylistické hodnoty zkoumaných jevů, ve staré ruštině pro její stylovou mnohotvárnost a koexistenci s církevní slovanštinou poměrně velmi složitý, nebyl v podrobnostech přes všechno autorovo úsilí všude beze zbytku dořešen, hlavně pokud jde o rozlišení prostředků domácích a církevněslovanských. Autor má tendenci neruský podíl vždy spíše zmnšňovat, ve shodě se svým dosti odvážným názorem (sr. str. 16n.), kterým popírá poměrnou prostupnost syntaxe pro cizí vlivy. Vedle dokladů ze staré a současné ruštiny uvádí dosti často in extenso i doklady z běloruštiny (historickou skladbou běloruštiny se zabývá Lomtěv již delší dobu) a připouští zde v jistých případech vliv polštiny. Zato ukrajinštině se dostalo nepoměrně málo místa a odkazy na poměry v jiných slovanských jazycích jsou, jak řečeno, zcela sporadické.

Celkový svůj pohled na předmět skladby, na vývoj syntaktické stavby jazyka a na metodologii historické skladby naznačuje autor v úvodu své knihy (str. 3—33). Předmětem historické skladby je mu „изучение законов развития синтаксического строя языка, законов возникновения и постепенного накопления элементов нового качества и постепенного отмирания элементов старого качества“ (str. 16). Soudí, že přechod od užívání prostředků staré kvality k prostředkům kvality nové představuje přerušení posloupnosti (перерыв постепенности); bylo by ovšem přitom nutno více zdůraznit moment dlouhodobého soužití výrazových prostředků nových se starými a tu okolnost, že velmi často stará forma nabývá postupně nového obsahu. Odmítání názoru, že syntaktická stavba je poměrně prostupná pro cizí vlivy, setká se jistě s námitkami, alespoň pokud jde o oblast literárních, písemných projevů v podmínkách kulturního soužití a přejímání. Naproti tomu lze přijmout jeho názor na hybné síly ve vývoji mluvnické stavby vůbec a syntaktické stavby zvlášť (str. 32—33): je to neustálé překonávání rozporů mezi existujícími mluvnickými prostředky a stále rostoucími sdělnými potřebami tak, aby tyto prostředky co nejlépe vyhovovaly sdělným potřebám dané společnosti. Tím v jazyce dochází k vytváření prvků nové kvality a k jejich diferenciaci od prvků staré kvality. Historická skladba má proto za úkol předně stopovat a zjišťovat prvky obojího řádu, za druhé rozpoznávat příčiny životnosti prostředků nových proti odumírajícím a za třetí sledovat, které mluvnické prostředky (t. zv. *alternanty*) jsou ve vzájemném synonymickém vztahu a jaká je jejich dynamická funkčnost v systému jazyka.

Uvedené principy byly v materiálové části *Studii* konkretisovány vcelku se zdarem, i když ne všude stejně přesvědčivě a výrazně. Nejdůslednější je jejich aplikace v kap. VII—XII, pojednávajících o ústupu prostých pádů v řadě významů a o šíření pádů předložkových na jejich místě (prostý pád, na př. instrumentál, nebo pád s předložkou byl sémanticky přetížen a tím tedy zároveň málo vyhraněn, a proto potřeba přesnějšího vyjadřování a dorozumívání vedla buď k potlačení některých vedlejších významů nebo k tomu, že k vyjadřování vedlejších, specialisovaných významových odstínů byl pád prostý nahrazen pádem s předložkou); pěkně vystupují autorovy metodologické zásady do popředí i v kap. XII, kde se m. j. ukazuje, proč v jazyce vyvstala nutnost nahradit významově mnohoznačnou vztahová nebo posesivní adjektiva v jistých významových odstínech nepřímým pádem substantiva (книжное чтение > чтение книг, убийство Игорево > убийство Игоря); naproti tomu na př. v kapitole pojednávající o souvětí je doložení obecných zásad vyslovených v úvodě matněji a méně průkazně.

I když T. P. Lomtěv (v autorské poznámce na obálce *Studii*) přikládá svému pokusu zjišťovat posiční, systémové vztahy syntaktických prostředků jen skromný dosah a i když mají jeho výklady vsutku spíše inventarisující charakter, je přece jen nutno velmi kladně ocenit jeho snahu nazírat vývoj syntaktických prostředků systémové. Znění k postavení v celém syntaktickém systému, přihlížení k vzájemné strukturní souvztažnosti jevů proniká v recenzovaném díle někde opravdu velmi jasně.

Při pročítání Lomtěvovy práce nelze si nevšimnout ještě jedné obecné skutečnosti: toho, jak je autor při kvalifikaci syntaktických jevů plně poplazen teoretickým hlediskům tradice ruské syntaxe a jak se tato hlediska leckdy citelně rozcházejí s pojetím běžným na př. v syntaktické tradici české. V budoucnu bude záhodno všimati si intenzivněji i ryze teoretických otázek skladby a vzdát se dilčích nesprávností nebo nepřesností. Nelze na př. dobře držet názor, že nejde o pouhou sponu v případech typu О, русская земля! уже за шеломянемъ еси! (str. 41), Отъ чего ми есть умрети? (str. 75); není možné spokojit se s širokým pojetím jmenného přísudku a neuznávat t. zv. doplněk (predikativní atribut, lépe: predikativní determinant) (str. 89 n., 212 n.); je svrchovaně zapotřebí vymezit pojem předmět (дополнение) proti příslovečnému určení (обстоятельство) — zde je rozdíl mezi tradicí ruskou a českou nejvíce — (str. 232 n.) a vyřešit i klasifikaci příslovečného určení; při souvětí lze sotva vystačit s rozeznáváním jen tří typů souřadných (str. 498 n.) atd.

Pokud jde o konkrétní poznámky k obsahu jednotlivých kapitol, omezujeme se jen na některé věci nejdůležitější.

V kap. I (mizení spony v historické době a šíření osobních zájmen ve funkci podmětu) přiklání se autor ke koncepci Šachmatovové, v podstatě správné (t. j. uznává genetickou starobylost čisté nominálních vět a jejich dlouhodobou koexistenci s větami sponovými),³ dokládá vydatné zastoupení nesponových vět v nejstarším období ruštiny a správně upozorňuje na souvislost sponového nebo nesponového vyjádření — obdobně při predikativním jmění i při l-ovém participiu — se způsobem vyjádření podmětu a s pronikáním osobních zájmen. Doklady na nesponové věty staroruské bylo by ovšem možno doplnit dalšími typy, i vět jednočlenných, a bylo by žádoucí ukázat, v jakých větných členech dnešního jazyka tkví někdejší nominální věty.

Kap. II (změny v užívání infinitivu) trpí nepochopením někdejší příslovečné platnosti infinitivu (a to zřetelově-účelové), která jediné umožňuje průkazný výklad jevů typu: мастера. . . олову льяти (str. 81), вода сладка питу (str. 82), служба хороша говорити (там.), деревня видать (str. 83). Za správné pokládáme Lomtěvovo pojetí vzniku konstrukcí typu некуда было итти; нечего делать (str. 76 n., v protikladu k výkladu Potěbnovu), ač zde chybí výslovné konstatování, že šlo od původu o spojení s rozvažovacími otázkami. Důsledným a někdy i zbytečným rozlišováním t. zv. objektového a subjektového infinitivu stávají se výklady značně těžkopádnými.

V kap. III, IV a VI (diferenciace dvou tvarů predikativního substantiva, tří tvarů predikat. adjektiva a ústup v užívání druhých nepřímých pádů a šíření predikativního instrumentálu) ukazuje se na produktivitu predikativního instrumentálu v ruštině (vedle polštiny), zvláště v jejím období novějším. Ruský prostý instrumentál plní ovšem řadu funkcí, někdy značně blízkých funkci predikativní (na př. instrum. srovnávací, resultativní, průvodních okolností) a bylo by proto žádoucí obojí případy od sebe zřetelněji oddělovat.

Kap. V (ústup v užívání nedokonavých participií ve funkci přísudku a šíření tvarů slovesa) obsahuje několik nových myšlenek; na př. odmítá se mínění, že ústup přísudkových participií byl způsobem soustředění predikativnosti ve verbu finitu (str. 174 n.), zdůrazňuje se nestejná chronologie ústupu činných participií v závislosti na vidu a čase slovesa, ukazují se strukturní podmínky, které vedly k substituci predikativních participií (s výjimkou l-ového participia a n-ového nebo t-ového participia) slovesem ve zvrátaném pasivním tvaru nebo ve tvaru aktivním. Přitom je však nutno mít stále na paměti, že n-ovým a t-ovým participiím příslušel od původu bez vidového rozdílu význam resultativní (jak dokázal B. Havránek) a že původní skutečně pasivní formou ve významu dějovém byla ve slovanštině forma reflexivní.

Obsáhlé kapitoly VII—XII, pojednávající o rozvíjení slovesa pády prostými a předložkovými, obsahují velmi mnoho pronikavých postřehů, ale také dosti drobnějších i větších nepřesností nebo zjednodušení. Čtenář jistě uvítá, že se na rozdíl od obvyklého zpracování postupuje od obsahu (významu) k formě a nikoli naopak. Stanovení omezeného počtu významových kategorií má ovšem za následek, že je leckdy příslušnosti daného jevu k těm či oně

³ Zvolený název kapitoly: „Odumírání přítomných tvarů spony . . .“ není však vhodný, neboť by mohl svádět k mylnému pojetí, jako by v ruštině všechny nesponové věty byly vznikly sekundárně elipsou z vět sponových.

kategorii pochybná, někdy i přímo nesprávná (k tomu přistupuje tradiční široké chápání předmětových významů, s kterým však nelze souhlasit); dokladů by bylo možno uvést celou řadu. Místy bychom si přáli uvedení etymologie nebo výchozí platnosti předložek, jako jsou близ, круг, подлгъ, вънъ (str. 296–297), кроме (str. 298), встрече (str. 321), деля (str. 396), разве. Někdy má užití prostého pádu (příp. sekundární předložky) původ v nominální, nominativní větě, takže není nutné vidět v homoformách nomin. // akus. vesměs akusativy; týká se to hlavně některých určení místních a časových, na př. Стана обаноль реку Буга (str. 238); Хошу по коние приломити конец поля Половецкаго (str. 238); Осень умре Половецкыи князь (str. 242).⁴

Кар. XIII (vývoj mluvnických prostředků, obsluhujících jméno) je sice ve svém vnitřním třídění poněkud nesourodá, avšak přináší řadu podnětných funkčních popisů, systémově pojatých. Její první část obsahuje pojednání o adnominálních pádech prostých, dále o syntaxi číselných výrazů a konečně výklad o funkci vztahových a přivlastňovacích adjektiv a o jejich částečném ústupu. V druhé části je ukázáno rozvíjení jména pády předložkovými a je právem zdůrazněna sekundární chronologie podobných případů.

Závěrečná kapitola XIV má svým předmětem souvětí. Po stránce teoretické znamená velmi kladný přínos do příslušné ruské odborné literatury. Autor vychází ze starobylého běžného usu navazovat jednu větu na druhou bez rozlišování parataxe a hypotaxe, upozorňuje na užívání uvozovacích a navazovacích slov (союзы зачина, союзы следования) — i když se neptá po jejich původní platnosti —, ukazuje, jak v části podobného zřetězování vět docházelo vlivem obsahových vztahů k formování mluvnické hypotaxe, kdy hlavním činitelem tu bylo přehodnocování modální platnosti (hlavně tázací a žádací) vět později vedlejších, které se stávaly oznamovacími a dostávaly se do párové závislosti na příslušné větě řídící; zvláště je třeba vyzvednout, že si dobře uvědomuje velký význam původně samostatných vět pracích (v ruské jazykovědě se totiž často neprávem opomíjejí), poněvadž se z nich vyvinuly na př. věty účelové a některé typy vět obsahových. Všechny tyto myšlenky lze přijmout, ovšem bez doložení a konkrétního znázornění působí příslušné pasáže někdy poněkud dogmaticky a celá kapitola tak dostává ráz registrace spojovacích prostředků bez přesného vymezení chronologických a stylistických plánů (srov. též nedostatečně rozlišování spojovacích prostředků csl. od domácích). Kromě toho je její kvalita narušena nikoli ojedinělými nedopatřeními. Vyjímáme z nich na př. tyto: vedlejší věty obsahové (předmětové a podmětové) se tu a tam mísí s větami jiných typů (srov. zejm. str. 520–522, 552); citované věty s toliko nevyjadřují vztah časový (str. 504); slova елма, сколько, донележе, пока, отнележе, с каких пор nelze mechanicky klást vedle sebe a považovat je všechna za původní tázací příslovce (str. 505); časté a funkčně rozrůzněné яко, якобы není slovo původu tázacího (str. 507–508 — zde nemá všude časový význam, jak tvrdí autor —, 513, 517, 519); v případě: Аще когда преочистивъ себя духовне... je spojkou аще, kdežto proložené когда má význam neurčitého příslovce (= někdy, str. 510).

Dílo prof. T. P. Lomtěva je jako celek velmi hodnotné, třebaš přirozeně některé zásadní názory zde vyslovené nejsou vždy nesporné a třebaš jako dílo v jistém smyslu průkopnické a značně objemné nemohlo zůstat bez nedostatků a kazů v detailech (najdou se na různých místech, nejen v posledních kapitolách). Imponuje však svou koncepcí, úsilím o systémové a strážlivé zachycení zkoumaných jevů, způsobem podání a předešlým vlastním sebraným materiálem. Výklady jednotlivých kapitol jsou uspořádány tak, že vycházejí vždy z přehledu existujících názorů a ilustrují je doklady ze současného jazyka, přinášejí pak vlastní pojetí autorovo a v jeho světle teprve přistupují k nazírání souboru daných syntaktických prostředků v jejich vývoji. Stručná shrnutí na konci větších celků a celých kapitol přispívají k lepšímu upevnění základních poznatků. Přehlednost příručky a orientace ve velkých plochách by se ovšem podstatně ještě zvýšila, kdyby byly jednotlivé kapitoly dostaly výraznější vnitřní členění (nadsyp, užitím tučného tisku a petitu, zřetelnějším vycleněním paragrafů, živými záhlavími) a kdyby byly *Studie* opatřeny věcným rejstříkem. Soudíme úhrnem, že Lomtěvova práce je platným přínosem do bádání o historické ruské skladbě, a doufáme, že se slavistické obci v brzké době dostane historického zpracování i dalších, neméně závažných úseků ruské syntaxe (vět citoslovných, všech vět jednočlenných, s neurčitým a všeobecným podmětem, všech typů vět podle modálnosti atd.).

Roman Mrázek

⁴ Možnost interpretovat podobné homofomy jako nominativy připouští však už J. S. Istrinová, *Синтаксические явления Синодального списка 1-ой Новгородской летописи* (zvl. otisk z Изв. ОРЯС, т. 24, 26, Петроград 1923), str. 157, 158 a také V. I. Borkovskij, *Синтаксис древнерусских грамот*, Lvov 1949, str. 375.